ДЬУЛУРҔАН

улуустан сонун

Бөҕө Тараҕай күүрээннээх түһүлгэтигэр

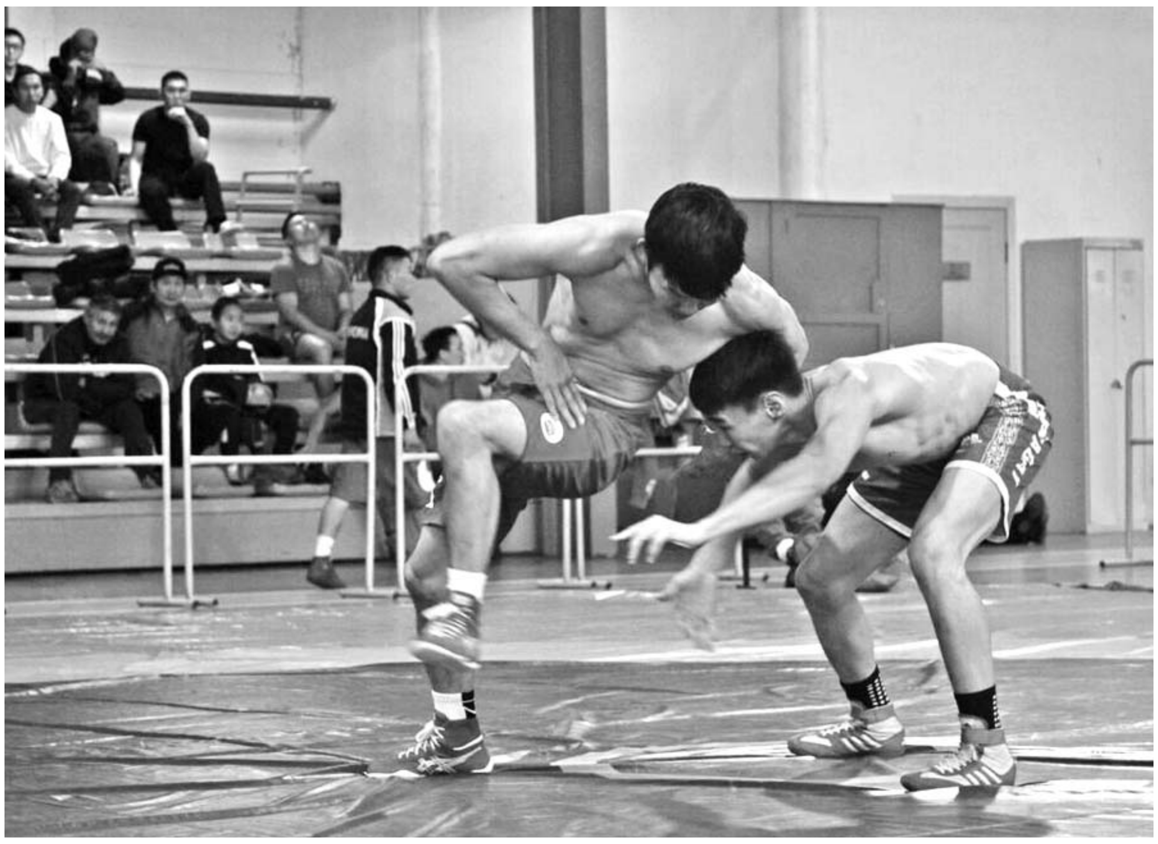

Балаҕан ыйын 21—22 күннэригэр Чурапчыга, А.И. Федотов аатынан Спорт киинигэр аатырбыт хапсаҕайдьыт Прокопий Титович Брызгаев — Бөҕө Тараҕай бирииһигэр өроспүүбүлүкэтээҕи турнир 21-с төгүлүн ыытылынна. 19 улуустан 80 бөҕөс кытынна. Кинилэр ортолоругар биллиилээх хапсаҕайдьыттар Прокопий Петров, Платон Саввинов, Александр Халыев, Айаал Павлов, уо.д.а. бааллар.

Прокопий Титович Брызгаев 1885 сыллаахха Чурапчы улууһун Мырылатыгар төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүт үһүөлэр — Өндөрөй, Ныыхан, Борокуоппай. Бөҕө Тараҕай 185 см үрдүктээх, 125 кг ыйааһыннаах, отут сыл тустубут кэмигэр кыайтарбатах, охтор диэни билбэтэх бөҕөс.

Дьон, норуот ордук Манньыаттаах Уолун түһүлгэтигэр уонна күөгэйэр күнүгэр сылдьар Дойо Уолунуун тустуутуҥ кэрэ кэпсээн оҥостоллор. Дойо Уола тустан тэҥнэһэн баран, Борокуоппайы сэниирдии тылласпыт, соччо күүһэ суох киһини аатырдалар эбит диэн. Онуоха сааһырбыт бөҕөс кинини дьолун-соргутун харыстаан быраҕпатаҕым диэн өһүргэнэр, иккиһин тустарга сөбүлэһэр. Киирээт утаакы буолбакка, ытыһынан күүскэ анньан охторон түһэрбит.

Турниры үөрүүлээх аһыыга Чурапчы улууһун баһылыгын бастакы солбуйааччы **Егор Сивцев,** СӨ хапсаҕайга федерациятын толорооччу дириэктэрэ **Андриан Захаров**, Бөҕө Тараҕай аймахтара **Ирина Постникова, Мария Лебедева, Мария Хоютанова** кыттыыны ыллылар.

Үөрүүлээх быһыыга-майгыга анал түөскэ анньыллар бэлиэнэн хапсаҕайдьыттар **Айаал Павлов, Виталий Корякин,** спортивнай комментатор **Александр Васильев** — Көрдүгэн наҕараадаланнылар. Хапсаҕайга спорт маастарын дастабырыанньата **Дьулустан Калачевка, Иван Кимнэ, Эртине Долаҥҥа** туттарылынна.

Күрэхтэһии кылаабынай судьуйатынан үтүөлээх тренер, Чурапчы улууһун Бочуоттаах гражданина Кирилл Захаров үлэлээтэ. Киниэхэ физическэй култуура уонна спорт сайдыытыгар киллэрсибит кылаатын иһин "Хатан" ХЭТ генеральнай дириэктэрэ Семен Собакин олохтообут 50 тыһ. солк. сертификата туттарылынна.

Икки күннээх хабыр хапсыһыылар, көрөөччүлэри ууга-уокка түһэрбит сытыы киирсиилэр түмүктэригэр бастыҥнарынан буоллулар (эр дьоҥҥо): 57 кг Сергей Санников, 65 кг Дархан Игнатьев (иккиэн Чурапчы), 75 кг Иван Семенов, 85 кг Айсен Поскачин (иккиэн Кэбээйи), Анатолий Сивцев (Чурапчы), Матвей Кычкин (Мэҥэ Хаҥалас), 90 кг үөһээ Петр Соловьев, 95 кг Никита Софронов (иккиэн Чурапчы). Бэтэрээнэргэ 60 кг Иван Друзьянов (Чурапчы), 70 кг Александр Птицын (Мэҥэ Хаҥалас), 80 кг Прокопий Петров (Хаҥалас), 90 кг Платон Саввинов (Үөһээ Бүлүү), 90-тан үөһээ кг Владимир Абрамов (Чурапчы).

Чемпионнар, бириистээх миэстэлээхтэр анал мэтээллэри кэттилэр, харчынан бириэмийэлэннилэр. Аан Дархан аатын ылар иһин хапсыһыыларга эр дьоҥҥо **Никита Софронов,** бэтэрээннэргэ **Прокопий Петров** кыайдылар. Кинилэргэ Соловьев нэһилиэгэ, улуус дьаһалтата туруорбут убаһатын ыларга сертификат туттарылынна. Ону тэҥэ хапсаҕай федерациятын аатыттан **Дархан Игнатьевка** 50 тыһ. солк. бэриллиннэ.

Прокопий Титович Брызгаев аймахтара олохтообут харчынан бириистэрэ сэрэбиэйдэһии түмүгэр Мырыла бөҕөһө **Петр Соловьевка** ананна. "Далбар" маҕаһыын (урбаанныыт Евгений Чичигинаров) харчынан бирииһин **Быйан Быйаманҥа** туттарда.

Икки күннээх күүрээннээх күрэҕи дуоһуйа көрдүбүт, астынныбыт.

Алексей СЛЕПЦОВ.
Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ хаартыскаҕа түһэриитэ.
Чурапчы.

сонуннар ситимнэрэ

Арыйаан Тютрин кыайыыта

Беларусь Республикатын киин куоратыгар Минскэйгэ көҥүл тустууга үс төгүллээх олимпийскай чемпион Александр Медведь кэриэһигэр норуоттар икки ардыларынааҕы турнир ыытылынна.

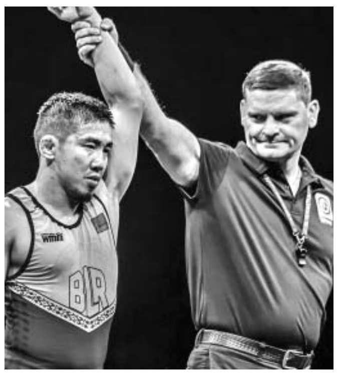

Манна саха тустууга кыһатын иитиллээччитэ, билигин Беларусь чиэһин көмүскүүр Арыйаан Тютрин 61 киилэҕэ быһаарыылаах хапсыһыыга Рустам Жилясовы (Россия) 12:1 ахсаанынан ыраастык кыайан, пьедестал үрдүкү үктэлигэр таҕыста. Оттон 57 кг ыйааһыҥҥа Федор Постников түһүлгэ боруонса мэтээлин иһин тустууга Махач Махмудовы (Россия) 10:0 ахсаанынан баһыйа тутта.

Маны тэҥэ Артём Слепцов (61 кг), Андрей Бекренев (65 кг) уонна Айсен Потапов (70 кг) бочуоттаах бэһис миэстэлэри ыллылар.

Сүүрэр суолга 2000 киһи таҕыста

Дьокуускайга, сыллата ыытыллар Бүтүн Россиятааҕы "Нациялар кросстара" күргүөмүнэн сүүрүү буолла. Бу сырыыга тэрээһиҥҥэ икки тыһыынча киһи кытынна.

Кинилэр "Юность" стадионуттан Арктическай университетка диэри 2 километр сири сүүрдүлэр. Манна сүрүннээн спортсменнар, тэрилтэлэр үлэһиттэрэ, студеннар, сүүрүүнү таптааччылар көхтөөхтүк кытыннылар.

Санатан эттэхххэ, чэгиэн-чэбдик олоххо тардыһар, бэйэлэрин доруобуйаларын сүүрүүнэн тупсарар дьон бу Бүтүн Россиятааҕы тэрээһиннэргэ 2004 сылтан ыытыллар.

Субуотаҕа — ат сүүрдүүтэ

Балаҕан ыйын 28 күнүгэр Арктическай университет ипподромугар Саха Республикатын Правительствотын уонна Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин бириистэригэр үгэскэ кубулуйбут ат сүүрдүүтэ ыытыллыаҕа.

Ол курдук, Степан Аржаков аатынан бириискэ, 1600 м дистанцияҕа икки саастаах ыраас хааннаах сылгылар илин-кэлин түсүһүөхтэрэ. Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин бирииһэ 2400 миэтэрэҕэ, ыраас хааннаах сүүрүк сылгыларга ананыаҕа.

Ити курдук, эмиэ ыраас хааннаахтарга 3200 м дистанцияҕа анал сүүрдүү ыытыллыа. Оттон СР Правительствота бэйэтин бирииһин — саха сылгыларын сүүрүүлэригэр оонньотуоҕа.

Быйылгы сылга бүтэһик сүүрдүү, республикатааҕы ат спордугар федерациятын көҕүлээһининэн ыытыллар.

"Дьулурҕан".

манчаары оонньуутун көрсө

Талах Бэргэн, Кэрэ Кытыл, Тоттооной тустарынан

Омук быһыытынан успуорт көрүҥнэрин көрдөрөр Манчаары Баһылай аатынан төрүт күрэхтэһиибит 1968 сыллан тэриллэр. Эһиил Оонньуулар 22-с төгүлүн үгэс, култуура, духуобунас киининэн аатырар, олоҥхо үөскээбит түөлбэтинэн биллэр ытык Тааттаҕа ыытыллыахтара.

Улууспутугар Оонньууларга аналлаах тэрээһиннэр, мунньахтар тиһигин быспакка ыытыллa туралар. Улуустааҕы норуот айымньытын дьиэтин салайааччытыттан Гаврил Вырдылинтан үлэ хаамыытын билистим.

— Гаврил Гаврильевич, успуорду кытта култуура тэрээһиннэрэ сэргэстэһэ ыытыллаллар. Бу оонньууларга бастакы хардыынан туох үлэ ыытылынна?

— Хас биирдии успуорт тэрээһинин аһыллыыта, сабыллыыта, хаамыыта култуура үлэһиттэрин тэрийиилэринэн ыытыллар. Манна сөптөөх хамыыһыйа тэриллэр. Сыл устата туох үлэ ыытыллара чопчуланар. Биир сүрүн уонна бастакы быраһайакпытынан «Манчаары оонньууларын» ымыыларын оҥорууга, талыыга күрэһи биллэриибит буолар. Күрэскэ барыта 16 киһи кыттыбыта. Ааспыт сыл бүтүүтэ улууспут баһылыга Айаал Бурцев кыттыылаах, баһылыгы бастакы солбуйааччы Руслан Захаров бэрэссэдээтэллээх, нэһилиэк баһылыга Егор Павлов, үөрэх салаатыттан Зинаида Охлопкова, успуорт салаатыттан Айтал Алексеев, «Роспотребнадзор» Тааттатааҕы салаатын салайааччыта Елена Тарасова, култуураттан Марианна Степанова кыттыылаах, анал ирдэбиллэргэ олоҕуран, Уһук Илиҥҥи Федеральнай университет 3-с курсун устудьуона Санаайа Доргуева ымыыларын талбыппыт. Онон Талах Бэргэн, Кэрэ Кытыл, Тоттооной оҕусчаан XXII «Манчаары оонньууларын» ымыылара буолан арыаллыахтара, кыайыыга сирдиэхтэрэ.

— Ымыы сүрүн ирдэбилэ?

— Ымыы успуорт түһүлгэтэ ыытыллыахтаах сирин-уотун көрдөрүөхтээх. Хас биирдии ымыы өҥүн дьүөрэлэһиитигэр, оһуоругар, таатталыы тыын, дойдубут дириҥ устуоруйата, номохтo олоҕурбут чахчылар көстүөхтээхтэр. Ымыылар дьонусэргэни бэйэлэригэр тардар, киһи дууһатын аһар остуоруйатыны быһыылаахтар-таһаалаахтар.

— Ымыылар ханна оҥоһуллан кэллилэр?

— Оонньууларбыт аргыстарын «Офсет» рекламнайиздательскай киин оҥордо. Бу аныгылыы хайысхалаах тэрилтэ улахан хабааннаах үлэни ыытар. Саха сирин үрдүнэн биир үрдүк хаачыстыбалаах өҥөнү оҥоруу тэрилтэтэ буолар.

— Оттон кээмэйдэрэ төһөнүй?

— Маскоттар 3D хабаанынан оҥоһуллан, Тоттооной оҕусчаан 2 м 90 см үрдүктээх, оттон Кэрэ Кытыл уонна Бэргэн үрдүктэрэ — 2 м 50 см. Сотору кэминэн улуустааҕы Норуот айымньытын киинин испиисэлиистэрин көмөтүнэн туруоруллуохтара.

— Ороскуоту ким уйунна?

— Бу улахан, Саха сирин олохтоохторо бүттүүнэ кэтэһэр оонньууларын тэрээһинэ элбэх үбү эрэйэр. Улууспут иһинэн «Манчаары оонньууларын» тэрийиигэ, ыытыыга аналлаах пуонда үлэлиир. Пуондабыт үбүттэн боротокуолланан бастакынан ымыыларга ороскуоттанна. Түгэнинэн туһанан, оонньууларбыт үрдүк таһымҥа ыытыллалларыгар, пуонда хаҥатыытын бука бары өйүөҕүҥ, тэрийиэхин диэн биир дойдулаахтарбын ыҥырабын.

Сэһэргэстэ Вера КАНАЕВА.
Таатта.

улуустан сонун

Роман Николаев аатынан сквер аһылынна

Кырдьаҕас Бүлүү куораппыт 390 сылыгар сөп түбэһиннэрэн, анаан-минээн уолбут, убайбыт, быраапыт Роман Леонидович Николаев аатынан спортивнай былаһаакканы-сквери доҕотторо, аймахтара тутан бэлэх оҥордулар.

Биһиги уолбут бу Оруктаах эбэ кытыытыгар элбэхтик сүүрбүт-көппүт, көччүйбүт, күөлэһийэ сөтүөлээбит сирэ, онон бу суолталаах тутуу. Кыра эрдэҕиттэн үгүс доҕоттордоох этэ, ханна да тиийбитин иһин үөрэ-көтө көрсөллөрө. Успуорка кылгас да олоҕу олордор кэккэ ситиһиилэрдээҕэ.

Роман Николаев — СӨ хапсаҕайга маастара, «Азия оҕолоро» оонньуу кыттыылааҕа, М.Е. Николаев аатынан пуонда стипендиата, СӨ, Уһук Илин, Арассыыйа турнирдарын кыайыылааҕа, Бүлүү улууһун хас да сыл бастыҥ спортсмена. Кини Бүлүүтүн, академиятын аатын элбэхтик көҥүл тустууга, хапсаҕайга, самбоҕа, боксаҕа көмүскээбитэ.

Суох буолбут тиһэх күнүгэр өрөспүүбүлүкэбит араас улуустарыттан доҕотторо кэлэн кутурҕаммытын тэҥҥэ үллэстибиттэрэ. Бу да сырыыга куорат кытыытыгар турар Оруктаах сиригэр доҕотторо, дьон-аймах бөҕөтө тоҕуоруһа муһуннулар. Элбэх истиҥ тыллары, ахтыылары иһиттибит. Баара буоллар хайаан да үрдүк сололоох, дуоһунастаах, дьон туһугар олус кыһаллыа этэ дииллэр. Бэл диэтэр, аҕамсыйбыт дьон кэлэн кууһан туран уолбутугар, сиэммитигэр кыһалаах кэмнэригэр, үөрэхтэригэр да көмөлөспүтүн этиммиттэрэ, махтаммыттара истиэхэ олус долгутуулаах этэ.

Сквери тутуоҕуҥ диэн Ромкабыт оҕо саатын доҕоро, биир дьиэҕэ ыаллыы олорбут оҕобут, Бүлүү улууһун хыттанар ыалын, СӨ физическэй култуураҕа уонна успуорка үтүөлээх үлэһитэ Николай Николаевич, СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна Октябрина Андреевна Васильевтар тутааччы идэлээх уоллара **Владислав Николаевич** буолар.

Бүлүү куоратын мээрэ Попов Я.А. сир анаан, тутууга көмөлөһөн, бу СК «Саха Билдинг» (ген. дириэктэрдэр Васильев В.Н., Прохоров И.Г.), ООО «Адем» (Григорьев А.А.), иилээн-саҕалаан, үс тустуу маастара, тренерэ Соловьев Виктор Афанасьевич салайыытынан, Ромкабыт, биһиги үгүс доҕотторбут үбүнэн, техниканан хааччыйан, эрдэ тутуллан киирдэ.

Бу сквер оҕо-аймах оонньуур, эдэр ыччат дьарыктанар, олохтоохтор сынньанар кэрэ миэстэлэрэ буолуо диэн дуоһуйан тарҕастыбыт.

Төрөппүттэрэ Леонид уонна Варвара НИКОЛАЕВТАР.

редакцияҕа сурук

Еланкаҕа тхэквондо лааҕырыгар

Атырдьах ыйын 5–17 күннэригэр Еланкаҕа өрөспүүбүлүкэтээҕи тхэквондо лааҕырыгар сылдьан кэллим. Бу лааҕырга араас улуустартан, Уус Алдантан, Хаҥаластан, Мииринэйтэн о.д.а. сирдэртэн оҕолор кэлбит этилэр.

Атырдьах ыйын 5 күнүгэр оҕолор бары, уопсайа 20 оҕо уонна 3 тренер, мунньустан үлэбитин, дьарыкпытын саҕалаабыппыт. Мин ийэм **Ольга Гаврильевна** бу лааҕырга поварынан үлэлээбитэ. Биһигини сарсыарда 7:00 чааска уһугуннараллара. 7:15–8:15 ч. — сэрээккэ, 9:00 ч. — сарсыардааҥҥы аһылык, онтон 10:30–12:30 ч. дьарык буолар этэ. Тренердэрбит **Самсонов Иван Александрович** уонна **Лукшин Вячеслав Валерьевич** дьарыктаабыттара, эрчийбиттэрэ. Дьарык төһө да ыарахан буоллар, күүстээх, сымса буолар санааттан ыарахаттары тулуйан, туруулаһан, инним диэки баран иһэрим.

13:00 ч. эбиэттээн баран, 16:00 ч. диэри утуйар, сынньанар этибит. 16:00 ч. түөттүүрдээн баран, киэһээҥҥи дьарыкка 18:30 ч. диэри тахсар этибит. Киэһээҥҥи дьарыкка хайаҕа баран 5–10 км сүүрэн тахсарбыт.

Киэһээ 19:00 чааска киэһээҥҥи ас кэнниттэн бэйэбит дьарыктанабыт, эрчиллэбит. Ол быыһыгар футболлуур, дуобаттыыр, саахыматтыыр, хаартылыыр этибит. 21:00 ч. иккис киэһээҥҥи аһылык буолара, онтон 22:00 ч. төлөпүөннэрбитин ылаллара.

Бу сылдьан мин Уус Алдан тренерин **Сысолятин Захар Ивановичтыын** билсибитим. Кини аламаҕай, элэккэй майгылаах уонна оҕолорго барыларыгар үчүгэй сыһыаннаах этэ. Бары уолаттар кинини убай оностон биир дьиэҕэ олорбуппут.

Атырдьах ыйын 16 күнүгэр, лааҕырбыт бүтэһик күнүгэр, Улахан Аанҥа Айыы Уолун түмэлигэр бара сылдьыбыппыт. Киэһээ повардарбыт бырааһынньык остуолун тэрийбиттэрэ. Дискотека уонна «Королевская ночь» ыытыллыбыта. Бу күн саамай умнуллубат күн буолбута. Сарсыҥҥытыгар Покровскай куораттан салайааччылар кэлэн үлэһиттэргэ махтал сурук туттарбыттара. Эбиэт кэннэ оҕолор бары быраһаайдаһан, дьиэбитигэр тарҕаспыппыт.

Бу курдук икки нэдиэлэ устата күннээҕи режими, бэрээдэги тутуһарга, эти-хааны эрчийэргэ, атын оҕолордуун алтыһарга үөрэннибит. Оҕолор майгылара, бэйэ-бэйэҕэ сыһыаннара үчүгэй этэ. Бу лааҕырга мин спорду кытта доҕордоһорго, дьону кытта кэпсэтэргэ үөрэннүм. Ийэбэр миигин бу лааҕырга ыытан спорка сыһыарбытыгар улахан махталбын тиэрдэбин. Итиэннэ тренердэрбэр **Иван Александрович Самсоновка, Захар Иванович Сысолятинҥа уонна Вячеслав Валерьевич Лукшинҥа** миигин дьарыктаабыттарыгар уонна мин олохпор умнуллубат үчүгэй лааҕыры тэрийбиттэригэр махтанабын! Ити курдук, атырдьах ыйын күннэрин олус туһалаахтык атаардым.

Аман ЕРЕМЕЕВ,
И.М. Яковлев аатынан Покровскай 1 N-дээх оскуолатын 9 «в» кылааһын үөрэнээччитэ.

манчаары оонньууларын көрсө

Ытык Күөлгэ тэриллибит «Олоҥхо оонньууларын» төрүөттэрэ

Георгий Дмитриевич ахтыыта суруй диэн санаа сахпытыгар, өйдөһөн-өйөөһөн үлэлээбит үөлээннээхпэр махтанан туран, элбэх түгэни санаан аһардым. Дьон көрүүтүгэр тахсыбыт түгэннэр үгүстэрэ сурукка-бичиккэ киирбиттэрэ, кэпсээн-ипсээн буолан тарҕаммыттара да элбэх, ону хатылыы барбаппын.

Тааттаны кытта миигин ситимнээбит билсэр дьонум, атастарым, отут сыл доҕор оҥостубут киһим Винокуров, кэлин Григорьев Гаврил Гаврильевич, кини кэргэнэ Катя, оҕолоро, аймахтара үтүө дьоннор кэпсээннэриттэн билэрин син үгүс. Кэпсэттэхпитинэ кэми билбэккэ аһарарбыт, балыктаатахпытына эбэбит биэрэрэ өлгөм буолара, сугуннаатахпытына иһиппит бөдөҥ, минньигэс отонунан туола охсоро бэйэбэйэбитигэр сыһыаммытыттан, сирбитигэр-уоппутугар, эбэбитигэр аһаабыт аспытыттан бэрсэ, үллэстэ сылдьарбытыттан тутулуктааҕа чопчу.

Хапсаҕай өйдөөх, хапсаҕай тыллаах

Мин тус бэйэм санаабар, Таатта Ытык Күөлүгэр 1999 сыллаахха ыытыллыбыт «Олоҥхо оонньуулара» диэн күрэс түһүлгэтэ Саха төрүт оонньууларын тэрийиигэ биир бастыҥнара дии саныыбын. Таатта үтүө дьонугар-сэргэтигэр дириҥ ис махталбын бу суругунан тиэрдэ таарыйа, Тааттаттан төрүттээх дьонум-сэргэм, саха итэҕэлин, үгэстэрин ыччаттарыгар иҥэрэргэ өйдөрүн-санааларын ууран туран үлэлиэхтэрэ диэн эрэнэрбин биллэрэбин. Бу Орто дойдуга туох барыта сиэмэттэн, силистэн, үнүгэстэн үөскээн, тыллан тахсарын кэриэтэ өбүгэлэрбит бэлэхтээн хааллларбыт киһини сайыннарар ньымалара сайдар аналлааҕын быһааран көрөрбүн ылыныахxыт диэн эрэнэ саныыбын.

Чита диэн куоракка армия спорт ротатыгар сулууспалыы сылдьан Тааттаттан төрүттээх Владимир Андросовы кытта тустууга дьарыктанан, кини айылҕаттан бэлэхтэппит искусство таһымыгар хамсанар алыбын билэн, онно умсугуйан саха төрүт оонньууларын, аны санаатахха, улуутутар буолбуппун.

Саха государственнай университетыгар учууталынан үлэлии сылдьан хапсаҕай бөлөһүөгүн ис өйдөбүлүн билээри Петр Еремеевич Алексеевы кытта кэпсэтэр, кини туттар албастарын көрдөһөн көрдөттөрөр этим. Онтон хапсаҕайы арыйар баҕам дириҥээн киирэн барбыта. Хабылыга, хаамыската, тутум эргиирэ, атах оонньуута, мас тардыһыыта, онтон да атын 40-ча араас көрүҥнэ дьарыга суох хапсаҕай арыллыбат эбит диэн санаа киирэн дьарыгырбыт үтүө-мааны дьоммун бу ахтыыбар ахтан аһарбатахпына алҕас буолуо. Владимир Николаевич Ефремовка, Андрей Иванович Донскойга, Дмитрий Яковлевич Федотовка, Иннокентий Тихонович Васильевка, Николай Павлович Корякиҥҥа, Валерий Пантелеймонович Кочневка тус бэйэм махталым муҥура суох. Ити Ытык кырдьаҕастарбын кытта алтыспыт түмүкпэр өбүгэлэрбит уол оҕону кыра эрдэҕиттэн үлэҕэ уһуйан, тылын-өһүн чабырҕахтатан сайыннаран, этин-сиинин хамсаныынан дьарыктаан, сүрүн күүһүрдэн, хапсаҕай өйдөөх, хапсаҕай тыллаах, хапсаҕай хамсаныылаах аҕа-ийэ ууһун, улуус, омук баһылыгын таһымыгар таһаараллар эбит. Дэлэҕэ даҕаны өбүгэлэрбит «хап»-«сах»-«ай» диэн чопчу тыллары холбоон бу сүүнэ тылы таһаарыахтара дуо. Ол ньыма кыргыс үйэтин саҕана алҕаһаабат хапсаҕай бөлөһүөгүн ыччат дьоҥҥо иҥэрэн саха омуга билиҥҥэ диэри тыыннаах сылдьарын туоһутунан буоларын өйдүөх кэриҥнээхпит.

Саха сиригэр күрэс түһүлгэтинэн дьону чэбдигирдэр кэмитиэт салайааччыта Степан Спиридонович Татаринов ыҥыран кэпсэппититигэр биһиги саха төрүт оонньууларын сайыннаран, аан дойдуга биллиэ этибит, японецтар, кытайдар, кэриэйдэр, эскимостар аан дойдуга уонтан тахса киһини сайыннарар ньымалара Олимпийскай оонньууларга тиийэ тарҕаннылар диибин. Киһим: «Дьэ ити этиилэргинэн норуот оонньууларыгар аналлаах улахан кэпсэтиитэ тэрийиэххэ. Уонна эн манна кэлэн миэхэ бэрэссэдээтэл солбуйааччыта буол», — диэтэ. Оннук, 1990 сыл олунньу ыйыттан республикаҕа күрэс түһүлгэтин салайсар киһи буолан хааллым. Ити сыл алтынньы 24–25 күннэригэр ол мунньахпытын тэрийдибит. Аны санаатахха, Саха сиригэр бастакы норуоттар икки ардыларынааҕы конференция буолбут эбит. Учуонайдар, норуот үгэстэринэн дьарыгырар учууталлар Москваттан, Ленинградтан, Алма-Ататтан, Бишкектэн, Улан-Удэттэн, Уфаттан, Кызылтан, Бухараттан, Свердловскайтан, Омскайтан, Брестэн, республикабыт улуустарыттан эти-сиини чэбдигирдэр идэлээх дьон кэлэн кыттыбыттара.

Тилиннэрии, чэбдигирдии, бэйэни сайыннарыы

Аны ыччаты кытта үлэлиир кыһабынан, Аҕа баһылыкпыт Михаил Ефимович «бэйэбитин билиниэхтээхпит, бэйэбитин билиннэриэхтээхпит» диэн дириҥ ис өйдөбүллээх тылын-өһүн ылынаммын, хомсомуол үөһэттэн ыйыынан-кэрдиинэн үлэлиир үлэтин испэр киллэрбэтэх эбиппин. Ыччаты кытта үлэлиир эйгэҕэ саҥа санаа кыымын саҕар баҕаттан 1993 сыл ыам ыйын 21 күнүттэн саҕалаан балаҕан ыйын ортотугар диэри утуйар уум көтөн, аһыыр аһым амтанын да билбэт буола сылдьан ыччаттары кытта көрсө-кэпсэтэ диэн Ытык Күөлгэ тиийдим. Дьаһалта иннигэр баар гостиницаҕа хоно сытан сарсыарда 4 чаас саҕана били көрдүүр санаам толору тиийэн кэллэ. Ойон туран суруммутум маннык таҕыста: «Тилиннэрии, чэбдигирдии, бэйэни сайыннарыы». Тилиннэрэрбит — итэҕэлбит, чэбдигирдэрбит — өйбүт-санаабыт, куппут-сүрбүт, эппит-сииммит, бэйэбитин сайыннарар ньымабыт — үөрэх. Хас биирдии омук Орто Дойдуга сылдьар кэмигэр итэҕэйэн эрэнэр эйгэтин билиитэ, күннээҕи түбүгэ, ырытан, ыраҥалаан олоҕун оҥостон инники дьылҕатын хайынар өйдөбүллээҕэ, көрүүлээҕэ (мировоззрение) үгэстэринэн тэнийэн көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэн аҕа, ийэ уустарынан ууһаантэнийэн, сайдан, сомоҕолоһон тыынын уһатар төрүөт (менталитет) буолар эбит. Өбүгэлэрбит киирбэт күннээх сири көрдүү сылдьан «Айыы» (Творение) диэн итэҕэл ылынан, «Кут-Сүр» (Душа-Дух (аура) диэн сырдык ыра санаалаах киһилии киһини иитэр үөрэх үөскэтэн кэскилбитин кэрэһэлээбиттэр. Аныгы тыйыс кэмҥэ саха омук сайдар кэскилэ, саха былыргы өйдөбүлүгэр баар эбит дии санаан, ол итэҕэлбитин сөргүттүбүт. Аны төрдүн, иһин билэн тургутан тилиннэриэхтээх уонна туругурдуохтаах эбиппит.

> Тилиннэрэрбит — итэҕэлбит, чэбдигирдэрбит — өйбүт-санаабыт, куппут-сүрбүт, эппит-сииммит, бэйэбитин сайыннарар ньымабыт — үөрэх.

Итэҕэлбит тутула «халлааннар хаттыгастарыттан» айыллан, киһи, үүнээйи үөһэ дьулуһар аналыгар олоҕуран, эмиэ тоҕус таһымнаах толору оҥоһуулаах эбит.

Айыыһыт киһини үөскэтэр баҕаны айар, Иэйиэхсит айылҕаны кытта дьүөрэлэһэр баҕаны айар, Дьөһөгөй күүһүкүдэҕи түмэр баҕаны айар, Хотой Айыы баһыйар хаан анал баҕатын айар, Улуу Суорун идэни баһылыыр баҕаны айар, Аан Дьааһын салгыы аһарараһарбат дьаһал баҕатын айар, Билгэ, Танха, Дьылҕа билгэлиир, таайар, таҥар, ыйаах суруйар анал баҕатын айаллар, Одун, Чыҥыс ситэрэн-хоторон өй анал баҕатын айаллар. Үрүҥ Айыы Тойон, Аар Айыы Тойон Таҥара Аан дойду тутулун айан дьоҥҥо-сэргэҕэ холобур буолар аналлаахтарын сиргэ тиэрдэр баҕалаах. Айыы итэҕэлин үс таһымын ааспыт киһи олоҕун оҥостор кыахтанар, биэс таһымы ылбыт киһи удьуорун утумун ууһатар, сэттэ таһымы ыллаххына ыччатыҥ тэнийэн кэлэр кэскилэ кэрэһэлэнэр, тоҕус толору таһымы биллэххинэ, Айылҕа айыллыбыт сырдык ыра санаатын иҥэринэн саҕар, айар, дьайар кыахтанан «Күн киһитэ» ааты ылан уос номоҕор киирэн сүппэт үйэлэнэҕин. Күрэс түһүлгэтэ сүрү күүһүрдэн күһэйэр күһүнү, кыһарыйар кыһыны кыайан тыыннаах хаалан ситиһиини кэрэһэлиирин өбүгэлэрбит бэлиэтээн бэлэмнээн биэрбиттэр. Дьэ, хайа татым билиилээх, кылгас санаалаах ити бэлэҕи омук кулутун аатыгарсуолугар киллэрэн соппута буолуой диэн хомолтобун эрэ тиэрдэрбэр тиийэбин.

«Олоҥхо оонньууларын» төрдө-төбөтө

Күрэхтэһиилэрбит бары «спартакиада» диэн ааттаахтара чахчы өбүгэлэрин үгэстэрин умнан муммут, букулуубут, ээх хоту сылдьар маргиналларга тэҥнээх майгы. Аспирантураҕа үөрэнэ сылдьан, араас омук уолаттарын кытта ону-маны бары кэпсэтэрбит, идэбит туһунан санаа атастаһарбыт. Онно сылдьан «Спартакиада» диэн тылы ким үөскэппитин билбитим. Ленин ХХ үйэ саҥатыгар саҥа былааһы олохтууругар дьадаҥы дьону бэйэтигэр тардаары, Спартак диэн кулут былааһы утары баран бастааннья тэрийбитин сотору-сотору этиитигэр киллэрэн улуутутар эбит. Аны бу Спартак туох да сыаласоруга суох бастаанньата хоттоꞏрон, дьон бөҕөнү суоруммa суоллаабыт. Саха сирин правительствотын иһинэн үлэлиир миниистир солотун ылан баран, ити тыл билиҥҥи кэмҥэ хайдах да биһиги аныгы олохпутугар сөп түбэспэт эбит дии санаан, уларытарга туруммутум. Ити тыл баара-суоҕа сүүсчэкэ эрэ сыл биһиги олохпутугар киирдэҕэ дии. Аны хайдах бу саха дьоно хайа эрэ атын омук олоҕор буолбут түбэлтэни үйэтитэ сатаан, бэйэбит куоластаан таһаарбыт былааспыт салайааччытын Михаил Ефимович Николаевы утарыахтаахпытый?

Күрэс түһүлгэтинэн Аан дойду таһымын ылбыт 150-ча чулуу ыччаттардаах сылдьан атын омук кулутун улуутутарбыт олуона. Майаҕа буолбут Манчаары бирииһин оонньууларын кэмигэр саха барыта билэр тустууга Юрий Степанович Андреев «Саха национальнай оонньууларын Олоҥхо оонньуулара» диэн ааттыаҕыҥ диэбитин сүрэхпинэн-быарбынан ылыммытым. Чахчы даҕаны өбүгэлэрбит кыргыс үйэтигэр ыччаттарын сэрииттэн харыстаан, төрүттэрин олоҥхолоругар олоҕуран, боотурдары иитэр мындыр ньымалары тобулан тыыннаах хааллахтара. Сүрдээх дириҥ ис хоһоонноох өй сүмэтэ олоҥхобут ЮНЕСКО номинациятыгар киирэр бастакы хардыытын күрэс түһүлгэтин дьоно сахпыттар эбит дии саныыбын. Ол курдук, эмиэ спартакиада диэн тылы утаран, Аҕа баһылыкпытыттан көҥүллэтэн, республика күрэһин түһүлгэтин «Первые спортивные игры народов Якутии» диэн ааттаан, Бороҕонҥо, биир эмиэ ис-испиттэн үөрэ көрсөр киһибинээн, улуус баһылыга Афанасий Васильевич Мигалкины кытта тэрийбиппит. Ити тыл Саха сирин омуктарын түмэ тардан, уон тыһыынча киһи кэлэн кыттыбыта, ыалдьыттаабыта, хоноһолообута саныахха астык. Туох барыта этиллэр тыл соругуттан тутуллан дьоҥҥо-сэргэҕэ тиийимтиэтин өйдүөх кэриҥнээхпит.

(Салгыытын 18 с. көр)

манчаары оонньууларын көрсө

Ытык Күөлгэ тэриллибит «Олоҥхо оонньууларын» төрүөттэрэ

(Инникитин 17 с. көр)

Бастакы «Олоҥхо оонньууларын» Юрий Степанович Андреевка махтанан, 1997 сыл бэс ыйын 25–27 күннэригэр Ньурбаҕа тэрийэн ыыппыппыт. Ити Оонньууларга бастакы таас стадиону тыа сиригэр туттараары, улуус баһылыга Варвара Андреевна Петрова көмөтүнэн пааркаҕа сыбаайа түһэттэрбиппит. Стадиону туттарар үбү-харчыны бюджет барылыгар киллэттэрээри, Михаил Ефимовичтыын хаста да кэпсэппиппит. Киһим хара баҕайы чэрэниилэлээх уруучукатынан ол үп суруллубут пуунун көрөн олордохпуна туора сотон хомоппута. Ол саҕана үп-харчы суоҕа төрүөт буолбута чопчу. Алгыс суолтатын саҥа билэн эрэр кэммит этэ. Владимир Алексеевич Кондакову Ньурбаҕа тиийэн оонньуубутун алҕаа диэбиппин, «Онно улахан дьон сыталлар, миигин киллэриэхтэрэ суоҕа. Олохтоох киһи алгыахтааҕ» диэн эппитэ оруннаах дии саныыбын. Тэрийэр бөлөх мунньаҕын кэнниттэн хаста да Варвара Андреевнаттан алгыс аныыр ичээн киһини көрдөспүппүн ылымматаҕа, артыыска алҕаттарбыта. Ол түмүгэр буолуо бука, үс түүннээх күн курулас ардах түһэн, сорох көрүҥнэри дьэ иһигэр ыытарга күһэллибиппит.

Володя Андросов сырдык кэриэһигэр

Иккис 1999 сыллааҕы «Олоҥхо оонньууларын» Таатта Ытык Күөлүгэр ыытар санааны дьоммор эппиппин ылыммыттара. Дьиҥ иһигэр киирдэххэ, миэхэ саха хапсаҕайын билиһиннэрбит атаспар Володя Андросов сырдык кэриэһигэр, саха ыччатын кытта үлэлиир эркээйини арыйан бэлэхтээбит Ытык Күөл сирин иччилэригэр, кини сиригэр-уотугар түһэр сырдык сардаҥаларга махталым бэлиэтэ буоларын, 25 сыл ааспытынан кэннэ билиниим.

Бырабыыталыстыба салайааччыта Василий Михайлович Власов илии баттааһыннаах Манчаары Баһылай бириһигэр Олоҥхо оонньуулара Ытык Күөл сиригэр бэс ыйын 25–27 күннэригэр тэриллибиттэрэ. Оонньуулар программаларыгар оҕолору кытыннарбыппыт ырааҕы көрөр кыһалааҕа. Ычча дьон убайдарыттан, эдьиийдэриттэн холобур ылан, хааннарыгар баар үгэстэрин түргэнник тилиннэрэн сайдыа этилэр диэн өйдөбүллээх этэ. Улуустартан, куораттартан, тэрилтэлэртэн 39 хамаанда 1100 эдэр дьону аҕалан оонньууларга кытыннарбыттара, улуус дьаһалтатын быһа холуйан ааҕыытынан 25 тыһыынча киһи кэлбитэ Олоҥхо оонньууларын сүдү түһүлгэҕэ кубулуппута. Оньууну тэрийэр бөлөх салайааччытынан бастаан Семен Николаевич Назаров, кини Ис дьыала министиринэн анаммытыгар Екатерина Сидоровна Васильева салҕаан ыыппыта. Ол саҕана үлэлээбит Таатта улууһун баһылыга Никонов Георгий Дмитриевич чахчы саха саҥалыы сайдан эрэр санаатын өйдөөбүт, Саха сиригэр саҥа санааны саҕар кыаҕын илбит, үлэлээн-хамнаан, бэйэ өйүнэн санаатынан эргинэн үп-харчы киллэрэн дьонун-сэргэтин олоҕун тупсарар баҕалаах билбитим. Кинини кытта өйдөһөн-өйөһөн, сүбэлэһэнамалаһан үлэлээбиппит.

Олохсуйбут үгэстэн сиэттэрэн

Ытык Күөл Оонньууларын тэрийэ сылдьан таатталар хороттон хааннаахтарын уонна хос өйдөөхтөрүн билбитим. Хос өй кэтэх өй буолбатах, кэлбитбарбыт дьон тугу этэллэрин тута ылынан испэт, ырытан, ыараҥнатан, туһалааҕын билэн эрэ баран ылынар өй. Тугу эмит саҥаны эттэххэ, таатталар «биһиги былыргыбыт оннук этэ, аныгыбыт маннык, эн этэргин олохсуйбут үгэспититтэн сиэттэрэн ылынарбыт саарбах» дииллэр. Аны «Оруос баай» диэн баһылыктана сылдьыбыттар, ол киһи Дьокуускай куораккa киирэн буруйданан көһүүгэ кэлбит дьон остуоруйаларын жандармтан ылан көрөр эбит. Үтүө төрүттэрдээх, үөрэхтээх, дьон олоҕун тупсарар баҕатын толорон политикаҕа хаарыллан буруйдаммыт дьону ыҥыран таһааран оскуола тэрийэн, үлэлэтэн саха сырдык ыра санаалаах дьонун үөскэппит өҥөлөөх эбит. Сэбиэттэр былаастара киириэн иннинэ Тааттаҕа 200 баай баар эбитин, сир түҥнүгэ Егор Дмитриевич Андросов диэн 82 саастаах оҕонньор кэпсээбитэ. Ол төрүөтэ Таатта үрэх хонноҕор-быттыгар сэбирдэхтээх от минньигэһиттэн сүөһү этэ тупсарынан быһаарар. Куорат дьоно ол эти хамаҕатык ылар буоланнар, таатталар байбыттар. Атын улуустарга оччо баай үөскүү сылдьыбытын истэ иликпин.

Мунньахха оҕонньоттор «биһиги үрүн оҕуһу өрө тутабыт, онон былааххa аттаах киһини буолбакка, оҕус миммит киһини ойуулуохха», «Таатта Олоҥхотун оонньуулара диэн ааттыахха» диэн этии киллэрэллэр. Ол оҕустарын оонньуу бэлиэтигэр киллэрбиттэрэ уонна оҕуһу мииммит уолу стадиоҥҥа хаамтаран көрдөрбүттэрэ. Георгий Дмитриевичтан ичээн киһини көрдөһөн күрэспит түһүлгэтэ аһыллыан биир күн иннинэ күн оройун саҕана иккиэ буолан тиийэн саҥа тутуллубут стадион иһигэр алгыс эттэрдим. Олоҥхоһут Петр Егорович Решетников баай тылын-өһүн киллэрэн айыыларын кытта кэпсэппитэ, бэйэтэ таайыллыбат таабырын. Алгыспыт тиийэн үс түүннээх күн Айыыҕабыт барахсан баҕа санаабытын толорон күнүс былыта суох уу чуумпу турар, түүн быыылы хаптатан кыратык ардаан ылан абыраабыта. Улуустартан оонньууга кытта кэлэр күрэс түһүлгэтин дьонугар анаан таатталар, тутуу миниистирэ Юрий Николаевич Буслаев көмөтүнэн, дэриэбинэ туппуттара республика иһигэр ыытыллар оонньууларга саҥа дьаһал этэ.

Стадиоммут тутуллуутун билэ-көрө сарсыарда 4 чааска тиийдим, үс тыһыынча киһи олорор сирэ бэлэмиттэн астынным. Таарыйа Хадаайы сирин көрө аһары бардым. Дал аанын ааһарбар, аттыбыттан эрдэҕэс көтөн таҕыста. Тыый, айылҕабыт барахсан дьон тоҕуоруһар сиригэр баайын көрдөрдөҕө үчүгэйин диэн сүргэм көтөҕүллүннэ. Суорун Омоллоон хаама сылдьарын көрсөн, дьиэтигэр киирэн, Ытык кырдьаҕаспытын кытта сэһэргэһэ түстүм. «Чөл олоҕу көҕүлээбиккин хайгыыбын» диэн өссө хайҕал тылын истэн дуоһуйан Оонньуубут санаа хоту барыыһа диэн эрэл кыыма саҕыллыбыта. Оннук да буолбута, Саха сирин бары улуустара, куораттарга биир көстүүлээх саҥа таҥас тиктэрэн, баһылыктара сахалыы таҥастаах кэлбиттэрэ астык этэ. Күрэс түһүлгэтин сүрүннүүр судьуйаларбыт Готовцев Прокопий Прокопьевич салайааччылаах эҥкилэ суох үлэлээн мөккүөрү таһаарбатахтара Оонньууларбыт киһилии быһыгамайгыга ыытыллыбыттарын туоһулуур.

Аҕа Баһылыкпыт, Бырабыыталыстыбабыт салайааччыта, кини солбуйааччылара, миниистирдэр тииййэн таһым үрдүгүн тоһоҕолообуттара. Михаил Ефимович Таатта сылдьарын, кулуп дьиэтин толору олорор дьону кытта ыксаабакка атах тэпсэн олорон сэһэргэһэрин сөбүлүүр этэ. Оҕонньоттор, эмээхситтэр «кырдьык даҕаны, сөпкө этэр, оннук» диэн олохтооттан турбакка ботугураан кэпсэтэ олороочулар. Бу да сырыыга Михаил Ефимович тыл этиитигэр эдэр ыччаты «боотурдар» диэн ааттаан туран омук көмүскэлин тутулун тоһоҕолоон «эт-хаан», «өй-санаа» өттүнэн сайыннарар ыйаахтарын ыйан саха кэлэр үйэҕэ сайдар кэскилин кэрэһэлиир соругун бэлиэтээн эппитэ, республикатын дьонун өйүгэр-санаатыгар хааллаҕа.

Ытык Күөл ыалдьытымсах дьоно уонтан тахсалыы дьону хоннорон, саха аһылыгынан хатаҕалаан амсатан-аһатан атаарбыттара. Дьиэлээх киһи күнүс үлэтиттэн эбиэттии кэлбитин билбэккэ ыалдьыттар: «Кэл, манна олор, остуол баһыгар миэстэ суох, хайа дойдуттан сылдьаҕын?», — диэн кэпсэппиттэрэ көр көҕүлээһинин курдук үөрэр уос номоҕор кубулуйан билигин да сэһэргэнэ сылдьар. Уос номоҕо төһө да кулүүлээҕин иһин астыныыттан, сырдык ыра санааттан үөскүүрүн тоһоҕолоон, Тааттам дьонугар махтанан сурукпун түмүктүүм.

Виктор НОГОВИЦЫН,
25 сыл анараа өттүгэр эти-сиини чэбдигирдэр күрэс түһүлгэтин тэрийэр салайааччы.

көҥүл тустуу

Федерация саҥа састааба талылынна

Дьокуускай куорат спортивнай тустууга федерациятын отчуоттуур-быыбардыыр конференцията ыытылынна.

Киирии тылга федерация салайааччытын бастакы солбуйааччы **Прокопий Семенович Иванов** бу общественнай тэрилтэ ыытан кэлбит үлэтин билиһиннэрдэ итиэннэ киин куоракка көҥүл тустуу салгыы сайдыытыгар инники соруктары туруорда.

Ол кэнниттэн санаа атастаһыыта буолла. Федерация саҥа састааба талылынна. Ол курдук, Дьокуускай куорат спортивнай тустууга федерациятын салайааччытынан "Строительнай" атыы-эргиэн киинин генеральнай дириэктэрин көмөлөһөөччүтэ, ССРС спордун маастара **Николай Константинович Адушинов** биир саанаан талылынна.

Федерация бэрэссэдээтэлин бастакы солбуйааччынан **Прокопий Семенович Иванов** буолла. Оттон "Строительнай" атыы-эргиэн киинин генеральнай дириэктэрэ **Иван Иванович Данилов, Руслан Михайлович Платонов, Дмитрий Афанасьевич Егоров** – бэрэссэдээтэли солбуйааччыларынан, В.П. Керемясов аатынан куорат 3 №-дээх спортивнай оскуолатын дириэктэрин солбуйааччы **Вячеслав Александрович Кривошапкин** федерация тойоруочу дириэктэринэн, В.П. Керемясов аатынан Дьокуускай 3 №-дээх спортивнай оскуолатын дириэктэрэ Василий Васильевич Уйгуров федерация эппиэттээх секретарынан талылыннылар.

Отчуоттуур-быыбардыыр конференция үлэтин түмүгүнэн

Дьокуускай куорат спортивнай тустууга федерациятын чилиэннэринэн буоллулар: В.П. Керемясов аатынан куорат 3 №-дээх спортивнай оскуолатын дириэктэрин солбуйааччы **Николай Петрович Иванов,** СР Спорка бэлэмнэнии киинин дириэктэрэ **Михаил Дмитриевич Пахомов,** Тулагы Киллэм нэһилиэгин баһылыга **Егор Гаврильевич Попов,** "Аэропорты Севера" ФКП Маҕаннааҕы пордун филиалыгар административнай хаһаайыстыбаннай отдел начаалыннньыга **Анатолий Егорович Мурунов,** Дьокуускай куорат көҥүл тустууга хамаандатын сүрүннүүр тренерэ **Будимир Григорьевич Яковлев,** Дьокуускай куорат хапсаҕайга хамаандатын сүрүннүүр тренерэ **Станислав Егорович Афанасьев,** В.П. Керемясов аатынан куорат 3 №-дээх спортивнай оскуолатын тренерэ **Степан Семенович Соркомов,** индивидуальнай предпринимателлэр: **Владислав Васильевич Петров, Макар Николаевич Зырянов, Ян Владимирович Емельянов, Алексей Алексеевич Филиппов.**

Манна даҕатан эттэххэ, Дьокуускай 3 №-дээх спортивнай оскуолатын иитиллээччилэрэ **В.В. Петров, М.Н. Зырянов, Я.В. Емельянов** урукку да өттүгэр куорат тустуутугар көмөлөһөр этилэр, бу сырыыга кинилэр күүс-көмө буолар кэммит кэллэ диэн бэйэлэринэн федерация састаабыгар киирбиттэрэ уонна өйөбүл буоларга бэлэмнэрин биллэрбиттэрэ кэрэхсэбиллээх.

Саҥа састаапка ситиһиилээх, таһаарыылаах үлэни баҕарабыт!

Дьулурҕан.